

HOOFSTUK 1

NAVORSINGSONTWERP

1 INLEIDING EN MOTIVERING

'n Nuwe liedboek in Afrikaans is in Oktober 2001 deur verskillende kerke in gebruik geneem. Daarin word wesenlike vernuwing ten opsigte van eietydse liedmateriaal, nuwe style en ekumenies-liturgiese vorms gereflekteer. As teoloog, liturgiewetenskaplike en himnoloog het ekself 'n wesenlike bydrae gelewer in die daarstel van nuwe liedere en liturgiese vorme uit die internasionale, ekumeniese liedskat (vgl Voorwoord: *Liedboek van die Kerk* 2001), asook wysigings en voorstelle ten opsigte van bestaande en nuwe liedere. Ek het gepoog om veral vorme en liedere te ontsluit wat sou bydrae tot liturgiese, himniese en ekumeniese vernuwing.

Grondliggende liturgies-himnologiese navorsing, naamlik 'n DTh-proefskrif, *Liturgiese musiek as kommunikatiewe handeling in 'n postmoderne era* (1997) (UNISA), verskeie artikels in vaktydskrifte en kerklike blaaië, referate by nasionale en internasionale konferensies, nagraadse studies in beide filosofie en musikologie, en graadkwalifikasies in moderne en antieke tale, lê die konkrete bydrae op die terrein van himnodie ten grondslag.

In hierdie studie word *onder meer* my konkrete bydrae aan liedere en vorme in die *Liedboek* bespreek en gemotiveer. Hierdie studie bevat dus ook outobiografiese aspekte.¹ Die konkrete neerslag in die Liedboek is egter omvattend genoeg om daardeur al die belangrikste terreine van himnologies-liturgiese ondersoek te dek en die terrein van liturgies-himnologiese navorsing wesenlik uit te bou.

¹ Vanuit Weber (1980) se onderskeiding van drie dimensies van rasionaliteit, naamlik die kognitief-instrumentele rasionaliteit, die normatiewe of praktiese rasionaliteit en die ekspressiewe rasionaliteit, word die praktiese en ekspressiewe dimensies van die lewe as konstitutief vir betekenis en waarheid, toenemend erken. Hiervolgens word in die wetenskapsbeoefening erkenning verleen aan die verskillende dimensies van die individuele of subjektiewe ervaring en dit wat Ricoeur (1981:145-181) die *logika van die subjektiewe waarskynlikheid* noem. Daarmee word meer ruimte geopen vir die unieke of persoonlike ten opsigte van dit wat as *wetenskap* beskou kan word ook en die *subjektiewe ervaring as wetenskap* erken, soos beskryf deur die filosoof en godsdienwetenskaplike, Hans Jonas (1903-93). Sodanige ervaringsnarratief word *onder meer* in dié studie gebied – in aansluiting by en vanuit 'objektief wetenskaplike' aspekte.

2 AGTERGROND EN PROBLEEMSTELLING

Die himnologie moet naas die historiese navorsing, steeds meer met die teologie en die menswetenskappe in geprek tree ten opsigte van die 'nuwe lied' en die plek daarvan in die kerk en die samelewing.

Andreas Marti (1982).

Kerkliedere kan nooit van hulle historiese bepaaldheid losgemaak word nie. Om van generasie tot generasie, land tot land en kerk tot kerk oorgelewer te word, lê in die besondere aard van die kerklied en dít wat deur die kerklied verklank word. Elke tyd behoort egter ook kerkliedere te hê wat nuut is vir daardie tyd en wat die tydlose boodskap op 'n nuwe en unieke wyse kan verklank. Kerkliedere waarmee 'n opkomende generasie kan identifiseer, wat nuut klink en wat met nuwe inspirasie gesing kan word, behoort dus voortdurend gegeneer of ontsluit te word. Ten opsigte van die kerklied behoort die band met die *una ecclesia sancta* ook voortdurend in ag geneem te word. Die historiese en ekumeniese band is dus onontbeerlik.

Die oorwegings ten opsigte van liturgiese funksionering, himniese vernuwing en ekumeniese verband, het ek telkens te berde gebring as motivering vir die opname van liedere en vorme wat ekself voorgelê het. Alhoewel vernuwing ten opsigte van dié sake deur enkele lede bewustelik nagestreef is, is dit nie sistematies deur die kommissie(s) as geheel benader nie. Algemene kriteria is geïdentifiseer, maar geen omvattende strategie is vooraf opgestel nie.

Leemtes in die bestaande *Psalm- en Gesangboek* (1978) en aanvullende bundels soos *Sing Onder Mekaar* is geïdentifiseer, maar die leemtes is ook nie sistematies aangespreek nie. 'Goeie' of bruikbare melodieë is geïdentifiseer, maar getrouheid aan die oorspronklike teks, of die oorsprong van 'n lied as sodanig, is deur verskeie tekstdigters geïgnoreer – selfs deur lede van die Gesangkommissie wat tekste voorgelê het. Daaruit het die gebrek aan 'n liturgiese, historiese en ekumeniese bewussyn by baie kommissielede geblyk.

Die kommissies was saamgestel uit teoloë, literatuurwetenskaplikes, taalkundiges, *musikoloë en orreliste*, waarvan die meerderheid grootliks onkundig was oor die belangrikste aspekte soos bo genoem, en die aspekte betreffende algemene *himnologiese* beginsels soos historiese getrouheid, kennis van die oorsprong en *Wirkungsgeschichte* van liedere, liturgiese funksionering, ekumeniese binding, en dies meer. Hierdie sake is deur die enkele *himnoloë*, soos dr Louwrens Strydom, prof Gawie Cillié, en myself bewustelik nagestreef en het telkens gedien as motivering vir die opname van liedere en vorme (óf aan die ander kant, waarom sekere liedere nie

opgeneem moes word nie – vgl Strydom 1994:358). Die motiverings wat ons deurgaans mondeling vir die opname van liedere gegee het, is egter nie skriftelik gedokumenteer nie.

Die proses in die breë het dus in 'n groot mate ongeordend geskied, en ook onverantwoord wat betref skriftelike, himnologies-wetenskaplike motivering en dokumentering. 'n Omvattende navorsingsondersoek, dokumentering, motivering en verslag is dus noodsaaklik om nuwe liedere en vorme se liturgiese, himnologiese en ekumeniese betekenis wetenskaplik te begrond.

Kerkliedere bestaan ook nie op sigself, of in 'n vakuum nie, maar is altyd afhanklik van 'n bepaalde konteks van neerslag en funksionering. Die gebruiks- en resepsieemoontlikhede van liedere moet dus in ag geneem word. Evaluering van, en kritiek op nuwe liedere en vorme, dus veral met betrekking tot voorafgenoemde aspekte van *liturgiese funksionering, vernuwing in himnodie*, en die *ekumeniese verband*, is noodsaaklik. Leemtes behoort krities ondersoek en aangespreek te word.

3 DOEL VAN DIE STUDIE

- Die werk en doelstellings van die ekumenies-liturgiese bewegings van die twintigste eeu en die invloed van hierdie bewegings op die kerklied, word bespreek. Dié uitgangspunte dien as maatstaf in die beoordeling van nuwe vorme wat ontsluit is, veral wat betref die ekumeniese betekenis en invloed.
- Die verskillende funksies van die lied in die erediens word ondersoek, ten einde nuwe liedere te beoordeel wat betref funksionaliteit vir die erediens (en die werking van daaruit verder) om so die konkrete waarde van insluiting te bepaal. In dié deel (hoofstuk 3) word aangesluit by my doktorsale studie in die Liturgiewetenskap, en verder daarop voortgebou.
- 'n Oorsigtelike beskrywing van die inhoud van die *Liedboek van die Kerk*, en die proses van samestelling, word gegee (hoofstuk 4). Vernuwing in die vorm van eietydse liedmateriaal, nuwe style en ekumenies-liturgiese vorms word bespreek.
- Die omdigting van die psalms, fundamentalistiese uitgangspunte, strukture van dominansie, die weerstand teen transformasie, en kanoniseringsprosesse, word krities ondersoek. Die probleme met betrekking tot die effektiewe funksionering van die psalms in die erediens, word aangetoon met terugverwysing na probleme wat

reeds in die vorige studie ter sprake gebring is (hoofstuk 5). Die saak is egter te omvattend om in hierdie studie volledig, met bespreking van elke psalm, te berde te bring. Dit is ook nie die doel van hierdie studie nie. Dié saak bied goeie moontlikhede vir 'n volledige doktorsale studie gegrond op *nuwe* teologiese en himnologiese grondslae.

- 'n Wye navorsingsondersoek, dokumentering, motivering en verslag word onderneem om ongeveer sestig nuwe liedere en vorme se historiese agtergrond, asook die liturgiese, himnologiese en ekumeniese betekenis wetenskaplik te begrond (hoofstuk 6). In hierdie studie word gekonsentreer op die materiaal wat ekself ontsluit het. Die motiverings wat by die gesangkommissie mondeling gedoen is, word hier wetenskaplik en met uitgebreide bronverwysings gedokumenteer – dus *ervaring en wetenskap*, sowel as *ervaring as wetenskap*.
- Liedere en vorme word individueel nagevors ten opsigte van hulle himnologiese agtergrond; *Wirkungsgeschichte*, resepsiegeskiedenis waar toepaslik; die verband tussen teks en musiek in die oorspronklike taal waarin 'n teks ontstaan het, en die betrekking met die nuwe taal (Afrikaans); aspekte van vertaling; die liturgiese funksie; die funksies aansluitend daarby; en die ekumeniese verband. Waar toepaslik word by sommige tekste ook 'n literêr-teologiese motivering gegee.
- Naas die himnologiese en liturgiewetenskaplike begroning en beskrywing, lê die oorspronklike van hierdie proefskrif ook in dít wat reeds die bydrae in die Liedboek vorm, naamlik die vertalings of nadingting van 'n groot aantal tekste van ekumeniese belang. Hierdie liedere en vorme het reeds 'n wesenlike rol begin speel in liturgiese vernuwing en verryking in die Afrikaanssprekende kerke.

4 NAVORSINGSMETODE

4.1 'n Multidissiplinêre benadering

- Hierdie studie, soos my eerste proefskrif (1997), is weer multidissiplinêr van aard. In bogenoemde proefskrif is 'n *liturgies-teologiese* begroning van *kerkmusiek* gegee. Kerkmusiek is ondersoek as deel van 'n omvattende geheel van geloofsverkondiging deur kommunikatiewe handeling en rituele in die erediens. Die erediens staan egter ook in 'n bepaalde kulturele konteks wat beïnvloed word deur die tydsges wat in die samelewing ontwikkel. Die invloed van die tydsges op die erediens en die kerklied moet dus ook in ag geneem word. Die tydsges wat in die vorige studie bepaal is, is dié van 'n denk- en gevoelsklimaat wat in 'n sekere sin as *postmodern* beskryf kan word. Die moontlike invloed van 'n postmoderne tydsges op die erediens en die kerklied is dus aangespreek.²
- In die vorige studie is vanuit 'n teologiese en filosofiese *begroning* belangrike *liturgies-himnologiese* rigtingwysers aangedui. Met hierdie studie word die *himnologiese* rigtingwysers nou opgevolg en diepgaande ondersoek. Die fokus in hierdie proefskrif is dus primêr himnologies van aard, alhoewel (soos Marti ook aandui) steeds in gesprek met die teologie en die menswetenskappe.
- Die beginsels en invloed van die twintigste-eeuse vernuwingsbewegings met betrekking tot die kerklied en die liturgiese funksies van die kerklied word bepaal, ten einde 'n metateoretiese basis te vestig waarteen individuele liedere en vorme krities ondersoek en bespreek word.
- Liedere en vorme word aan die hand van musikale en tekstuele analisemetodes himnologies ondersoek en in verband met die verskillende funksies en ekumeniese verband beskryf.

² Dié omvattende ondersoek wat die erediens *in 'n bepaalde samelewing en tydsges ondersoek*, was nuut binne die akademiese konteks van die Afrikaanssprekende Reformatoriese Kerke. Dit blyk egter ook 'n voorloper te wees ten opsigte van die Nederlandse kerke. In die 'Woord vooraf' van *Nieuwe wege in de liturgie* (2002), skryf die redakteurs oor die twee belangrike werke op die terrein van die liturgiewetenskap wat in 1998 verskyn het, naamlik *De weg van de liturgie. Tradities, achtergronden, praktijk, en Dienstboek – een proeve. Schrift, maaltijd, gebed*.

Hulle meld dat een van die dominante punte van kritiek op *De Weg* die gebrek aan refleksie op die *dinamiek* van die kulturele konteks, samelewing en liturgie was, en dat 'n aantal resensente daarop gewys het dat "taalgebruik, simboliek, zintuiglikheid" 'n vername plek moes kry (Barnard & Schuman 2002:7). Al hierdie aspekte is reeds uitvoerig in my studie, wat aan die einde van 1997 voltooi is, aangespreek.

4.2 'n Hermeneuties-kritiese benadering

Die geheel-aanpak van hierdie studie is hermeneuties-krities en deskriptief-integrerend van aard. Die hermeneutiese-krities benadering van Ricoeur (1981) bied 'n wetenskaplike epistemologiese, metodologiese en teleologiese model vir hierdie studie. Volgens dié model word drie fases onderskei – die fases van deelnemende verstaan, verklaring en weer deelnemende verstaan.

Fase een: deelnemende verstaan

'n Eerste deelnemende-perspektief van binne-uit as deel van 'n bepaalde konteks en met 'n bepaalde binne-perspektief, is dié as voorsitter van die Gesangkommissie van die Nederduitsch Hervormde Kerk, as lid van die Interkerklike Psalmkommissie en Gesangkommissie, die Redaksiekommissie en Rubriekindelings-kommissie. Vanuit dié posisies is standpunte, gebeure en begrondings eerstehands ervaar, kan dit weergegee, en krities beoordeel word.

'n Tweede binne-perspektief is dié van die internasionale ekumene waarbinne ek geruime tyd reeds beweeg. Dit behels onder meer ses maande se navorsingsverblyf aan die *Institute for Ecumenical and Cultural Research* in die VSA en die Benediktynse Klooster by St John's in Collegeville, Minnesota ('n genootskap van waaruit belangrike liturgiese en himniese vernuwing reeds plaasgevind het), 'n besoek aan ekumeniese instansies tydens 'n omvattende navorsingsverblyf in Europa, en op 'n voortgaande basis, ekumeniese en himnologiese konferensies oor die wêreld.

'n Derde binne-perspektief is dié van die lieddigter wat liedere vir 'n nuwe konteks ontsluit en wat dus akuit bewus is van die probleme (tekstueel, musikaal, literêr, teologies, antropologies en kontekstueel) wat daarmee gepaard gaan.

As Direkteur van die Instituut vir Kerkmusiek in Suid-Afrika (IKSA), hoof van die Konservatorium vir Kerkmusiek, en dosent in himnologie aan verskeie universiteite, is ek daarvoor verantwoordelik om teologiese studente, liturge, orreliste en gemeentelede deur middel van kursusse, seminare en werkwinkels in die gebruik van nuwe liedere en liturgiese vorme toe te rus. 'n Vierde deelnemende binne-perspektief kom dus ter sprake, naamlik dié van resepsiekonteks en resepsieprosesse.

Al hierdie aspekte gesamentlik vorm 'n buitengewone kombinasie van situasies van deelnemende verstaan.

Fase twee: kritiese distansiëring

Kritiese distansiëring word benader vanuit die wetenskapsteoretiese perspektief van 'n interpretatiewe paradigma. Dit beteken dat daar in die interpretasie van die werklikheid, naamlik die kerklied binne 'n bepaalde konteks, en in die interpretasie van die gegewe van die vakgebied soos blyk uit relevante literatuur, krities met die eie tradisie en voorveronderstellings omgegaan word ten einde die moontlikheid te open om tot vernuwende of nuwe verstaan te kom.

Fase drie: deelnemende verstaan

In die derde fase word die interpretasie van die eerste fase krities met die resultate van die tweede in verband gebring (vgl weer ervaring *en* wetenskap, sowel as ervaring *as* wetenskap). Die doel van die kritiese proses van vraagstelling is die transformasie van praxis en teorie – in dié geval kritiese ondersoek met die oog op die vernuwing en transformasie van die praktyk van die kerklied, sowel as die transformasie en uitbou van die akademiese konteks en praxis van die himnologie as vakgebied. Transformasie is egter dikwels problematies omdat dit stuit op strukture van dominansie en mag. Hierdie strukture van mag beteken die instandhouding van bepaalde paradigmas, veral sodat diegene wat beheer het (beheer oor kennis, praktyke, kontekste, en dies meer) die mag kan behou. Kritiese ondersoek na dié strukture en die epistemologie wat hierdie weerstand ten grondslag lê en in stand hou, word dus ook gedoen. Dit is egter 'n omvattende en diepliggende saak wat onmoontlik volledig gedek kan word. In hoofstuk 5 word aspekte van dié saak bespreek. Daaruit blyk dat hierdie strukture en magte so nou verweef is, dat dit nie moontlik is om dit volledig bloot te lê nie. 'n Bewussyn vir hierdie magstrukture kan egter ontwikkel word deur kritiese vrae – 'n *hermeneutiek van suspisie* – op 'n deurlopende vlak lewend te hou.

4.3 Literatuurondersoek

In Suid-Afrika word op die terrein van die himnologie dikwels in 'n groot mate steeds met verouderde en selfs minder relevante bronne gewerk. Inligtings- en navorsingsresultate word dikwels bloot gehersirkuleer, sonder dat dit krities bevraagteken word, en sonder dat oorspronklike tekste ondersoek en krities hanteer word. Ek poog om resente en relevante bronne te ontsluit. 'n Omvattende literatuurondersoek is dus gedoen en 'n wye spektrum van primêre en sekondêre bronne is geraadpleeg met die oog daarop om historiese en prinsipiële aspekte te ondersoek; die internasionale veld van himnologiese navorsing te berde te bring; vergelykende studies ten opsigte van internasionale ekumeniese liedboeke te doen, en om die ekumeniese en liturgiese betekenis van nuwe liedere en vorme te bepaal.